

H.F. Cohen

CONTEXTUALISERING IN DE CULTUURGESCHIEDENIS: MOGELIJKHEDEN EN GRENZEN

(Voordracht bij debatbijeenkomst voor promovendi Huizinga-Instituut, 31 maart 1998)

Op bladzijde 76 tot 79 van haar destijds nogal opzien barend *Klein chinees woordenboek* uit 1975 beschreef Renate Rubinstein op beeldende wijze een bezoek aan Lai Shih Kok, een soort kermisterrein weggescholen ergens diep in de New Territories van Hongkong waar ze in een armoedig gebouwtje een uitvoering-in-stijl van een Peking-Opera bijwoonde. Dat was in die tijd, toen de Chinese Volksrepubliek nog weinig tot niets in Hongkong te vertellen had, zelf nog onder het bewind stond van Mau Tse-Toeng en doende was de ernstigste gevolgen van de tien jaar tevoren door hem aangerichte, zogenaamd Culturele Revolutie van zich af te schudden, waarbij het er nog niet van was gekomen het totale verbod van de nog-net-niet-weduwe Mau op dat soort authentieke opera-uitvoeringen weer in te trekken – in die tijd was er behalve op Taiwan geen plek ter wereld behalve dat malle achterafschuurtje in de New Territories waar deze in de late 19^e eeuw gewortelde kunstvorm te genieten of althans bij te wonen viel. Dat het om een mal achterafschuurtje ging, kon ik met eigen ogen waarnemen toen we, drie jaar na Renate, Mau stond inmiddels opgebaard en zijn weduwe onder arrest, Teng Hsiao-Ping was net begonnen het politieke klimaat te ontgooien en China voor Westerse toeristen open te stellen, voorjaar 1978 dus, per groepsreis China bezochten en die reis in Hongkong aanvingen. Meer van het Peking-Opera-genre afweten dan die paar regels aanstekelijke maar summiere lekenbeschrijving van Renate deden we niet; ik was en ben volstrekt onbekend met de gesproken en geschreven taal, met de in een ver dynastiek verleden gewortelde volksverhalen waaruit een fragment de stof voor onze avondvullende voorstelling bood, met de ingewikkelde symboliek van kledij, grimering en nagenoeg afwezig decor, met de aard van de pentatoniek die aan de Chinese muziek ten grondslag ligt of de betekenis van de acrobatische buitelingen waar de zang-spelers plotseling in uitbarstten, kortom, we zaten daar in dat gezellige schuurtje als enige Westerlingen omringd door een misschien zestigtal Hongkong-Chinezen van wie één naburig, tandeloos oud wijffe ons enige summiere, min of meer Engelstalige inlichtingen influisterde over althans de grote lijn van het libretto als ik het zo noemen mag, wisten dus voor het overige van toeten noch blazen, en niettemin, we *genoten*.

Wat genoten we dan eigenlijk? Het exotische? Het nu met succes bekroonde volgen van Renates nog tamelijk verse voetsporen? Ja, die aspecten vast ook wel een beetje, maar als dat echt alles was geweest, dan zou ik me die avond niet nu nog herinneren als eigenlijk wel een hoogtepuntje in mijn leven, als één verrukkelijke, bijna alle zinnen tegelijk bestormende belevenis, die vervolgens tot het aanschaffen van gramfoonplaten bandjes en CD's en recent tot wederbezoek aan zo'n voorstelling, maar nu in Peking zelf, aanleiding is geweest. Die tweede bijwoning in levenden lijve, dat moet er bij, die was wel conform het programma van het reisbureau maar, waarschuwde onze reisgids uitdrukkelijk, de muziek dat was kattengejank en die kon hij, ofschoon al jaren in China woonachtig en met een Chinese gehuwd, ons bepaald niet aanbevelen.

De associatie met kattengejank, daar kan ik me iets bij indenken maar delen kan ik haar niet, want, zoals gezegd, ik genoot, en geniet nog altijd, niet alleen van die muziek maar van de voorstelling als geheel waar ik niettemin, dat is mijn punt nu, nog altijd geen enkel verstand van heb. Wat ik daar deed, die voorjaarsavond in Hongkong nu 20 jaar geleden, dat was wat ik zou willen noemen, u ziet het misschien al aankomen want waarom zou ik u anders met deze privé-ontboezemingen lastig vallen, CONTEXTLOOS GENIETEN.

‘Contextloos genieten’, kan dat dan? Ja, dat kan, dat is mijn op eigenhandige levenservaring gestoelde overtuiging, die ik eerst nog aan een ander, nu letterkundig voorbeeld ga illustreren en tevens ietwat inperken om haar vervolgens, in die passend ingeperkte gedaante, te gaan generaliseren en in haar aard nader te bepalen aan de hand van weer andere takken van menselijke activiteit waaronder — daar kom ik tenslotte natuurlijk op uit — die heel speciale tak van menselijke activiteit die we natuurwetenschap noemen.

Mijn tweede voorbeeld, dan, heeft betrekking op de schrijver van wie ik het allermeeest houd, Franz Kafka. Hoe verhouden zich bij hem, voor mij, tekst en context? Het meest van al houd ik van *Der Prozeß*, dat ik geregeld herlees en waarom ik even geregeld, net als de auteur zelf naar wordt verhaald, onder andere vreselijk moet lachen. Ook dat boek heeft me al bij de strot gegrepen, want er valt natuurlijk niet alléén maar om te lachen, toen ik van auteur noch diens levensloop noch de eigenaardige omstandigheden van het Duits-talig Jodendom rond de vorige eeuwwisseling in het Praag van de Donaudubbeldonarchie ook maar iets af-wist. En toch, dat voelt u nu wel aankomen, ik vond het een prachtboek en meende bovendien van wat Joseph K. overkwam wel iets te begrijpen of althans aan te voelen, in elk geval, ik leefde met hem mee. Het-geen allermeeest wegneemt, en nu begint mijn inperking van het tot op dit punt reserveloos door mij bejubelde contextloze genieten, hetgeen bepaald niet wegneemt dat ik sedertdien van dat alles om het boek heen een hoop meer te weten ben gekomen, en dat op zijn minst niet tot schade van mijn met tallozen gedeelde fascinatie voor het *Gericht* in zijn kanselarijen daar op de hoge zolders van de binnenstad van het oude Praag. Want dat ze daar gesitueerd zijn, dat bleek me onmiskenbaar uit een onvergetelijke rondleiding die een groot Kafka-kenner, Herman Verhaar, mij daar eens heeft gegeven. Niet, goddank, dat hij deed alsof een zo toverachtig, tegelijk uiterlijk en innerlijk zich voltrekkend proces als dat *Prozeß* van Joseph K. daar ergens in Praag naar plaats en tijd te localiseren zou zijn — die hele obsessie om de literaire verbeelding klemvast in de grond van haar aanleiding te willen vastplanten is me *zuwider*, om redenen waar ik op terug-kom en die ons trouwens dicht bij het hart van mijn hele betoog vandaag zullen brengen. Nee, dat dus niet, maar wel degelijk ervoer ik wat Herman bedoeld had over te brengen, namelijk dat je lectuur een dimensie erbij krijgt, woordspelig gezegd een verdieping ondergaat zodra je je die lange straten vol verdiepingen-hoge huizenblokken met hun dan al gauw tegelijk zakelijk en geheimzinnig werkende bovenverdiepingen zoals die voor de buitenwijken van het oude Praag zo kenmerkend zijn, weer voor ogen haalt. Een verdieping, die tocht door Kafka’s Praag, vergelijkbaar met degene die in het bijzonder drie boeken over Kafka mij gegeven hebben. Eén van die boeken behoort zonder meer tot wat het werk-immanente genre heet — een soevereine, strikt op Kafka’s tekst georiënteerde studie uit de jaren ’50 in degelijk maar toch helder geleerdenDuits van Wilhelm Emrich, die ik vooral steeds weer ter hand neem om zijn ongelooflijk verhelderende duiding van *Das Schloß*, en heel in het bijzonder om zijn vermogen in woorden te vangen wat zo aangrijpend is aan die voor mij althans haast onvatbaar raadselachtige figuren Olga en Amalia, culminerend in de huivering-wekkende zin die Kafka aan Olga over haar zuster in de mond legt “Aug in Aug mit der Wahrheit stand sie und lebte und ertrug dieses Leben.” Nooit herlees ik *Das Schloß* zonder daarna meteen Emrich weer erop na te slaan.

Op heel ander niveau niet minder verhelderend vond ik een boek van Joachim Unseld, zoon van de uit-gever van Suhrkamp, waarin stelselmatig Kafka’s verhouding tot zijn opvolgende uitgevers wordt nagegaan. Een schokkend boek, dat je de hemel doet danken niet zelf in dat vak te zijn beland, want de conclusie die Unseld op mijns inziens nauwelijks te betwisten, empirisch grondig verankerde wijze bereikt, die is dat

Kafka's fameuze afschuw van publiceren voor een wezenlijk deel pure legende is, en dat hij, mits aangemoedigd door een uitgever die door zijn methode van stelselmatig beoefende zelfdeprecieatie heen wist te zien, wel degelijk niet alleen schreef maar ook voltooide en met toewijding en zelfs genoeg publiceerde. Zo blijkt op heel specifiek gedocumenteerde wijze de verhouding tot de uitgever een beslissende werking op een heel schrijverschap te kunnen uitoefenen. Immers, door omstandigheden die Unseld uitvoerig schildert, en die niet alleen te maken hebben met de diverse persoonlijkheden van Kafka's opvolgende uitgevers maar net zo hard met faillissementen, commerciële inzet op het expressionisme, keuze voor het bibliofiele boek boven het vlot verkopende, het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, de hyperinflatie erna, enzovoorts enzoverder, door die gezamenlijke omstandigheden van ten dele zeer toevallige aard is het alleen in enkele uitzonderlijke gevallen tot het soort stimulans gekomen dat Kafka nodig had om de innerlijke impuls gaande te houden, en zo bleef hij de weinig publicerende, weinig voltooide randfiguur in de door hem bewonderde en ietwat benijde wereld der letteren die hij tot kort na zijn dood is gebleven. 'Had Kurt Wolff Kafka's door hem uitgegeven verhalen niet zo laten versloffen en de man meer en met meer begrip aangemoedigd in plaats van subtiel verwaarloosd, *Der Prozeß* en *Das Schloß* hadden een goede kans gemaakt door Kafka te zijn voltooid in plaats van mismoedig en half-af in een la opgeborgen', is zo ongeveer, niet meer dan licht *überspitzt* uitgedrukt, wat je uit Unselds boek blijft. En dan is er ten derde een boekje uit 1975 van die Herman Verhaar over Kafka, dat de werk-immanente en de meer van buiten af kijkende aanpak harmonisch in zich verenigt tot een schets van schrijver, leven, levensomstandigheden en werk en het licht dat die elementen wederzijds op elkaar werpen, die nog altijd het verhelderendste totaaloverzicht biedt dat ik ken.

Waarmee ik natuurlijk zeggen wil dat verheldering van datgene waar we verheldering over zoeken zowel van binnen als van buiten komen kan, zowel op de 'tekst' als op de 'context' van die 'tekst' gericht kan zijn. Een voorlopige conclusie die u misschien, dat hoop ik tenminste, als eigenlijk te triviaal voor woorden beschouwt, maar die niettemin op gespannen voet lijkt te staan met veel dat we in het hedendaags intellectueel discours, om die dikdoenerige term ook eens te benutten, tegenkomen.

Laten we eerst, ter begripsverheldering, de termen 'tekst' en 'context' wat nader onder de loupe nemen. Onder 'tekst' verstaan we in dit verband, ten eerste, letterlijk een tekst, bijvoorbeeld dat oeuvre van Kafka dat hij schiep en waar Emrich zich in zijn analyse bij uitsluiting op concentreerde, en, ten tweede, per metaforische uitbreiding, enig niet of althans niet in hoofdzaak verbaal cultuurproduct, zoals die Peking-Opera, dat voor ons aanleiding kan vormen tot nadere bestudering. Wel te verstaan, terwille van die latere bestudering is dat cultuurproduct in de regel helemaal niet gemaakt; het is gemaakt voor een heel ander, bijvoorbeeld ritueel of esthetisch of intellectueel doel, en alleen wanneer het dat doel met enige mate van succes heeft weten te bereiken is er kans dat het later voorwerp van bestudering wordt door cultuurhistorici als u en ik of door culturologen van weer andere herkomst met weer andere bestuderingdoeleinden dan de onze.

Goed dan, we zullen nu verder van tekst spreken zonder nog nader te specificeren of we in letterlijke of in overdrachtelijke zin met een tekst van doen hebben want het gaat ons hier om de verhouding van die al dan niet verbale tekst tot haar context, zijnde, letterlijk, datgene wat zich rondom die tekst bevindt. Dat is wat ruim geformuleerd, strikt genomen namelijk vormt het hele universum de context van onze tekst. Dat te constateren is niet alleen maar een platitute. Ten eerste niet omdat in het leven van zowat elk door mij ooit meegemaakt promovendus inclusief ik destijds zelf wel een moment komt waarop hij of zij in het onderzoek

vastloopt vanuit een wanhopig makend gevoel pas dan het recht te hebben verworven het eigen onderwerp afdoende te behandelen wanneer eerst de rest van het universum in kaart is gebracht. Wend u als het zover met u is tijdig tot uw promotor om dat gevoel er weer uit te helpen ranselen, anders loopt u misschien blijvend vast. Intussen, de tweede, hier wel mee verwante reden waarom het niet triviaal is om het heelal tot context van een willekeurige 'tekst' uit te roepen is gelegen in de vraag naar de praktische afbakening van die context, die altijd betwistbaar is en op zijn minst met zorg moet worden gekozen, want wie daarin geen maat weet te houden komt inderdaad tenslotte onherroepelijk uit op een betoog met als enig nog passende titel (helaas niet door mijzelf maar door een Amerikaanse historica bedacht): *The Universe. A Case Study*.

Maar goed, die context dan, hoe verhoudt die zich nu tot de tekst? Laat ik om te beginnen opmerken dat, ook toen ik mijn 'contextloos genieten' nog niet was gaan inperken maar het zonder voorbehoud leek aan te prijzen, je strikt genomen natuurlijk niet van een echt letterlijk contextloze situatie spreken kan. Dat kan namelijk nooit; niets ontleent ooit zijn betekenis uitsluitend aan zichzelf, alles is altijd ingebed in een historisch gegroeide gesitueerdheid waarvan minstens een aantal elementen met de waarnemer gedeeld moeten worden wil van enig verstaan überhaupt sprake kunnen zijn. Ik zeg dit wel zo plechtig, maar vind tegelijk dat ik hiermee een heel wijd open deur sta in te trappen. Ik weet dat mijn debatpartner van vandochtend in de uitspraak van Bruno Latour dat je uit een zo hup in het woestijnzand van centraal Australië neergekwakte telefooncel geen gesprekken kunt voeren een heel diepe gedachte ziet – voor mij is dit de nogal banale constatering van die nogal vanzelfsprekende gesitueerdheid van alles; 'banaal' vooral omdat de echt interessante problemen daar niet ophouden maar pas beginnen. Immers, binnen de wereld zoals die in al haar locale en historische gesitueerdheid is, valt wel degelijk van een, dus niet absoluut natuurlijk maar wel degelijk betrekkelijk en in die betrekkelijkheid toch heel uitgesproken contextloos genieten, contextloos verstaan, contextloos analyseren te spreken. Ik ben deze voordracht begonnen met u te onderhouden over die Peking-Opera van mij; laat ik nu een andere ervaring van een ander, misschien wat tegendraads cultuurbestudeerder en -genieter aanhalen, te weten de in de Russische letterkunde gespecialiseerde beoefenaar der literatuurwetenschap tevens essayist Karel van het Reve. In zijn essaybundel *Een dag uit het leven van de reuzenkoeskoes* uit 1979 (het lijkt wel alsof ik na de jaren zeventig nooit meer iets gelezen heb) schrijft hij op bladzij 126/7, ter afsluiting van een dialoog over de vraag waar een echte literatuurwetenschap zich mee bezig zou moeten houden:

- Maar je had het over die Poolse collega.
- Ja. Neem nou Pan Tadeusz, zei ik tegen haar.
- Panta wie?

Pan Tadeusz, dat is een ontzettend mooi verhalend gedicht, een heel epos eigenlijk, van de Poolse dichter Adam Mickiewicz (1798-1855). Dat heb ik gelezen zonder iets van Polen in de Napoleontische tijd te weten, zonder eigenlijk Pools te kennen, zonder iets te weten van andere Poolse poëzie of ander werk van Mickiewicz. En ik was diep geroerd. En vele duizenden mensen hebben dat boek ook gelezen, en die wisten ook zo goed als niets van Polen of van Mickiewicz af, noch van het klassieke, het classicistische of het romantische epos, noch van de geschiedenis van de Poolse literatuur, de Poolse emigratie, de Poolse delingen, niets. En ze vonden het prachtig. Het ding beleeft herdruk op herdruk.

- So what?

Wel, wat ik vind dat de literatuurwetenschap in de eerste plaats moet doen is proberen er achter te komen wat het is, dat al die mensen van Pan Tadeusz doet genieten. Hoe dat komt. Niet wat Mickiewicz eventueel met bepaalde passages of woorden of met het hele werk 'bedoeld' heeft, ook niet wat de symbolische en andere 'betekenis' van het werk of een stuk ervan is, noch ook de dingen die in zijn tijd iets anders betekenden dan nu, noch ook hoe het geconstrueerd is. Tenzij al die onderzoeken ons dichter brengen bij het antwoord op de vraag hoe het komt dat mensen, die al die dingen niet weten, van het werk genieten.

- En wat zei je Poolse vriendin daarvan?

Ze was verbaasd, verbouwereerd, een beetje gekwetst haast. Ik weet wel zeker dat nog nooit iemand zo iets tegen haar gezegd had. Ze was het helemaal niet met me eens. Een Nederlandse collega die erbij zat was het ook helemaal niet met me eens. Het was of ze het in Keulen hoorden donderen.

Wat slechte verstaanders van deze en dergelijke tirades van Van het Reve hier nog al eens uit willen halen, is dat hij zich voor de context van een tekst niet interesseren zou. Maar dat beweert hij hier niet, en dat is ook helemaal niet zo; hij roept alleen een grondige twijfel op aan de functionaliteit van kennis van de context voor het verwezenlijken van het doel van de tekst, namelijk dat daarvan genoten wordt. Nu verder in het midden latend wat voor Van het Reve zijn eigenlijke probleem vormt, namelijk te begrijpen hoe de tekst dat genot weet op te roepen, wil ik mijn eigen hoofdstelling formuleren over de verhouding van tekst en context in cultuurhistorische zin.

Die hoofdstelling komt erop neer dat romans, muziekstukken, ideeën, noem maar op, kortom cultuurproducten in de 'hogere' zin van cultuur, dat die een dubbel karakter hebben. Zonder uitzondering komen ze voort uit, zijn ze gesitueerd in een historisch bepaald geheel dat we de context ervan noemen, welke context zonder uitzondering een per geval wisselend mengsel vormt van voor het gemak maar afzonderlijk als 'psychologisch', 'sociaal' en 'cultureel' te etiketteren gegevenheden. Die context, laat daar alstublieft geen misverstand over bestaan, die is in de regel het bestuderen zeer waard. Maar tegelijk, wanneer we te maken hebben met vruchtbare, goede ideeën, schilderijen, muziekstukken, romans, kortom met cultuurproducten die echt wat waard zijn, *dan wordt hun bestudering nooit door die context uitgeput*. Dergelijke cultuurproducten hebben een betekenis die boven hun context uitstijgt; ze transcenderen hun eigen tijd en plaats, ze weten ook andere culturen, of de eigen cultuur in latere stadia, te beïnvloeden, te raken, aan te grijpen zelfs of tot eigen, creatieve nadere omvorming ervan aan te zetten. Dergelijke cultuurproducten hebben iets universeels over zich dat maakt dat wij 2500 jaar na Meester Dzijwang diens Dzijwang Tse nog altijd met veel genoegen en profijt kunnen lezen, of 200 jaar na Newton diens wet van de zwaartekracht door Einstein kon worden getransformeerd tot een algemene relativiteitstheorie die de werkingssfeer van deze wet nader begrenst binnen het domein van het qua snelheid en massa niet-extreme. Om kort te gaan, juist bij die cultuurproducten die het meest de moeite waard zijn, heb je onherroepelijk te maken met hun dubbele hoe-danigheid van gesitueerdheid en transcendentie. En de hele vraag, niet *of* maar *in hoeverre* een contextuele behandeling van enig cultuurproduct aan ons wetenschappelijk inzicht erin kan bijdragen, valt mijns inziens niet zinvol te behandelen zonder dat dubbele karakter ervan voortdurend in het oog te houden.

Ook deze vraag wil ik in eerste instantie weer met u verkennen aan de hand van een aantal uit de rauwe werkelijkheid gegrepen voorbeelden. Daaraan vooraf moet echter gaan een toespitsing van de heel algemene term 'wetenschappelijk inzicht' die ik zojuist liet vallen tot datgene waar het ons cultuurhistorici om begonnen is. Dat is, in één woord, *historisering*; een term die we allemaal vaak hanteren maar die ik voor alle zekerheid plus nog een ander doel weer liefst aan een voorbeeld illustreer. Dat voorbeeld haal ik uit een deelgebied van de cultuurgeschiedenis waar ik mij nu in toenemende mate op ga richten, en dat het terrein van mijn eigenlijke deskundigheid vormt — de geschiedenis van de natuurwetenschap. Immers, met mijn voorafgegane illustraties hoop ik zo langzamerhand mijn 'credentials' als cultureel meetellend figuur bij u wel te hebben verdiend, ook al was dat eigenlijk overbodig want natuurlijk hoort u niet tot die fijne geesten die automatisch alles wat met natuurwetenschap te maken heeft meer of minder uitgesproken onder de barbarij en hen die zich met haar afgeven tot de barbaren plegen te rekenen. En dus kies ik als historiserings-

voorbeeld er onbeschroomd één dat voor mij dicht bij huis is, het proefschrift uit 1994 van de werktuigbouwkundig ingenieur Christiaan Boudri getiteld, en schrik niet, *Het mechanische van de mechanica. Het krachtbegrip tussn mechanica en metafysica van Newton tot Lagrange*. In dat proefschrift gaat het, onder andere, om de vele verwarringen waartoe het begrip 'kracht' zoals Newton dat hanteert in zijn bewegingswetten aan het begin van zijn grote meesterwerk, de *Principia* uit 1687, aanleiding heeft gegeven bij een reeksje wetenschaps-historici in een uit de jaren vijftig stammend, nog altijd niet afgesloten debat. Het probleem is voor het eerst in 1950 gesignaleerd door E.J. Dijksterhuis. Hij merkte op – en dat is al een eerste voorbeeld van dat proces van historisering dat ik hier aan het illustreren ben – dat als je in Newtons baanbrekende, tweede bewegingswet stilzwijgend en vanzelfsprekend, zoals tot dan toe steeds gedaan, de klassieke formulering leest zo als die in hedendaagse leerboeken in de Newtoniaanse mechanica te vinden is (voor de liefhebber: $F=ma$), dat je dan in de wetten en definities die Newton in de *Principia* geeft op een innerlijke tegenspraak stuit. Aanvankelijk deze inconsistentie toeschrijvend aan Newtons klaarblijkelijk onvermogen tot het opstellen van echt sluitende definities en axioma's, ging hij zich later realiseren dat er meer aan de hand is, en dat mogelijk Newton een enigszins anders genuanceerd begrip kracht erop na hield. Wat bij Dijksterhuis en opvolgende commentatoren aarzelend als mogelijkheid verschijnt, wordt in het proefschrift van Boudri radicaal uitgewerkt tot de empirisch gestaafde conclusie dat voor Newton, anders dan (ten dele onder Newtons eigen invloed) in de 18^e eeuw vooral sedert Lagrange gebruikelijk is geworden en gebleven, 'kracht' iets welhaast tastbaars, ja een substantie was, die je, als ware het water, van het ene voorwerp via botsing in het andere als het ware overgiet. Vanuit deze historische onderstelling blijken dan vervolgens alle zogenaamde inconsistenties in Newtons eigen hantering van het door hem ingevoerde krachtbegrip weer in het niets op te lossen – de inconsistentie is alleen schijnbaar aanwezig omdat wij vóór Boudri Newtons, en trouwens het hele krachtbegrip van vóór Lagrange, onvoldoende hadden weten te historiseren; het in de schijnbaar vanzelfsprekende, mathematische abstractie waren blijven zien die het voor ons nu heeft maar voor Newton en trouwens ook diens tijdgenoten en voorgangers niet of nauwelijks bezat.

Kortom, een verhelderend stukje historisering in de zin van het historisch eigene onderkennen van iets uit het verleden dat oppervlakkig identiek is met een hedendaagse pendant. Maar waar het me nu eigenlijk om begonnen is, dat is dat we hier een illustratie bij de kop hebben, niet alleen van ons wetenschappelijke doel van voortgaande historisering, maar tegelijk, specifiek, van mijn tweede hoofdstelling vanochtend, te weten, *dat historisering niet noodzakelijkerwijs contextualisering inhoudt*. Anders gezegd, dat het doel van historisering niet uitsluitend via een contextuele aanpak bereikt kan worden. Ik zou niet weten hoe Boudri langs andere weg dan die van een zorgvuldige bestudering van teksten op zijn historisering van het prae-Lagrangiaanse krachtbegrip uit had kunnen komen; er is niets in de 17^e eeuwse samenleving of in haar cultuur of in Newtons eigenaardige persoonlijkheid waar Boudri ooit zijn baanbrekende inzicht uit had kunnen putten; niets dan dat speciale vermogen tot als het ware met historische bril op tussen de regels van een *tekst* doorlezen waar de cultuurhistoricus het, vanuit een diepe vertrouwdheid met een hele reeks van verwante teksten, onder meer van hebben moet.

Doelbewust formuleer ik deze tweede hoofdstelling van me, met alles er op en er aan, steeds in èn/èn, niet in òf/òf termen. Uitdrukkelijk ben ik *niet* van mening dat historisering en contextualisering elkaar zouden uitsluiten. Ik geef weer een voorbeeld. Neem een muziekhistoricus die zich verdiept in het reeksje balletcomedies dat Molière en Marc-Antoine Charpentier in de jaren zeventig van de 17e eeuw in nauwe

samenwerking schreven respectievelijk componeerden voor opvoering in het Parijse Palais-Royal-theater. Over de half-Italiaans half-Franse componeerstijl van Charpentier zou zo'n muziekhistoricus veel verhelderends kunnen opmerken, en dat is dan ook in ruime mate gedaan. Die historicus zou echter een geweldige blunder begaan als hij of zij zonder nader commentaar zou opmerken wat bestudering van niets dan de partituur met klem suggereert, namelijk dat de instrumentatie wel heel pover is, en dat een wat weelderiger gebruik van instrumenten de muziek ten goede zou zijn gekomen. Die beperking tot weinig meer dan twee violen en een basbasbas is namelijk rechtstreeks terug te voeren tot de welbekende, in de muziekhistorie unieke omstandigheid dat Lodewijk XIV's hofcomponist, Jean-Baptiste Lully, van zijn heer en meester een decreet had weten los te praten waarin voor elk ander componist dan Lully zelf het gebruik van meer dan, ik haal dit nu letterlijk aan, zes violen naast een tweetal zangers domweg werd verboden. Met andere woorden: in dit geval is de maatschappelijke context (en wat voor één!) volslagen onmisbaar om tot adequate historisering te komen. Met weer andere woorden: op dit punt van bruikbare middelen tot versterkte historisering gelden geen algemene regels, we hebben hier inderdaad met een uitgesproken èn/èn situatie van doen; er zijn geen vaste voorschriften waaraan we kunnen ontleen in welke gevallen de tekst en in welke de context voor goed historisch begrip doorslaggevend is, en alleen al daarom is het maar goed dat in het Huizinga-Instituut beide aanpakken in doelbewuste staat van vreedzame co-existentie verkeren.

Met een zó vreedzame, zó weinig opwindende conclusie wil ik echter ook weer niet volstaan. Immers, een heel reeksje vragen blijft nog te beantwoorden over – vragen die voor het merendeel samenhangen met dat dubbele karakter van transcendentie en gesitueerdheid waar mijn eerste hoofdstelling over ging. Eén zo'n vraag heeft betrekking op de verschillende wijzen waarop enige tekst-in-onze-zin-van-cultuur-historisch-gegeven feitelijk in context kan worden geplaatst. Er zijn namelijk grote verschillen mogelijk in de kwaliteit van het ene of het andere stukje contextualisering, en die kwaliteitsverschillen laten zich wel degelijk tot op zekere hoogte omschrijven. Vooral met dat doel heb ik de twee voorbeelden uitgekozen die u van te voren zijn toegestuurd, en waarover ik u vier vragen heb gesteld die ik nu voor mijn part van een beantwoording ga voorzien – een beantwoording, wel te verstaan, die ik uitdrukkelijk aan u presenteer als niet noodzakelijkerwijs het laatste woord maar integendeel als voor discussie ten volle vatbaar, onder meer in zoverre ik enige hoop koester dat mijn debatpartner van vanochtend het er niet of maar zeer ten dele mee eens zal blijken.

Eerst mijn twee 'hoe-zit-het' vragen; daarna de twee 'wat-vind-ik-ervan' vragen.

In Engelfriets uitvoerige boekbespreking worden de lotgevallen in context geplaatst van de Jezuïeten-missie in China in de periode van pater Verbiest en diens onmiddellijke voorgangers. Deze lotgevallen culmineerden in een gebeurtenis die in de wetenschapshistorie relatief de meeste aandacht heeft gekregen, namelijk wat Engelfriet in een aan Hollywood ontleend beeld de 'shoot-out' noemt: de gelegenheid Verbiest door de Khang-hsi keizer geboden om de superioriteit van de Westerse over de inheemse natuurwetenschap, inzonderheid de sterrenkunde, als het ware in een soort duel te bewijzen met als prijs de herwinning van de leiding over de Pekingse Sterrenwacht die in de troebelen rond de recente dynastie-wisseling verloren was gegaan. Voor eerdere historici lag hier een prachtige, daadwerkelijk aangegrepen gelegenheid om te demonstreren dat de moderne natuurwetenschap, eenmaal geboren in het avondland, in haar onstuitbare opmars voorwaarts inderdaad door niets meer te stuiten viel, zoals zelfs in het verre China min of meer knarsetandend moest worden erkend. Engelfriet laat zien hoezeer de hele 'shoot-out' in een fantastisch in-

gewikkelde, genuanceerde context was ingebed, waar die dynastie-wisseling nog maar een onderdeel van vormde. Hij wijst, aan Chinese kant, onder veel meer op de rituele vertakking door de hele samenleving heen van de kalender die nu door Verbiest op losse schroeven dreigde te worden gezet; op de intern-politieke redenen die de jeugdige keizer had om zich aan het toezicht van zijn regenten te onttrekken en daartoe, inderdaad met succes, Verbiest als middel in te zetten. Aan Europese kant wijst hij onder meer op de handicap waar Verbiest, ongeweten maar wel vermoed door zijn Chinese antagonisten onder gebukt ging van het Inquisitoriale verbod op de leer van Copernicus, zodat hij genoopt was een deel van zijn planetair arsenaal in de 'shoot-out' onbenut te laten; daarnaast ook op tegenwerking achter zijn rug om bij de eigen achterban, die bekering langs de weg der wetenschap voor een al te bedenkelijke vorm van missie bedrijven hield.

Zo als Engelfriet dit alles schetst, vind ik dit een magnifiek, eigenlijk exemplarisch voorbeeld van contextualisering. Ik vind dat vooral omdat Engelfriet geen ogenblik doet alsof de uitkomst van de 'shoot-out' ten gunste van Verbiest door deze context uitsluitend bepaald is. Integendeel, alle ruimte wordt gelaten voor dat ene tegelijk houdbare en onmisbaar waardevolle *onderdeel* van die vroegere 'automatische-triomp' kijk op de zaak. Dat een confrontatie tot stand kwam, was allerminst een uitgemaakte zaak; echter, gegeven dat ze plaats kon vinden onder de relatief onpartijdige condities die de keizer eraan oplegde, blijft onverminderd staan, en Engelfriet probeert dat in geen enkel opzicht weg te redeneren, dat de 'shoot-out' zo als die plaatsvond niet anders kon dan op een triomp voor Verbiests astronomie uitdraaien, omdat die het, bij alle beperkingen, *objectief bij het rechte eind had*, of het althans op zijn allerminst in veel hoger mate bij het rechte eind had dan haar Chinese tegenhanger. Algemener geformuleerd, in termen van mijn eerste hoofdstelling, er zit aan de moderne natuurwetenschap, naast de gesitueerdheid die ze deelt met elk cultuurproduct, een die gesitueerdheid transcenderende kant, die in haar bijzondere geval de gedaante aanneemt van *universele geldigheid*. Op die claim van universele geldigheid is de laatste twintig, dertig jaar een waar spervuur van wetenschapsfilosofische, wetenschapssociologische, en daarvan afgeleid ook wetenschaps-historische kritiek uitgeoefend, op onderdelen waarvan ik nog terugkom. Tegelijk kun je constateren dat de fascinatie die de moderne natuurwetenschap op althans sommige van haar relativistische critici zichtbaar uitoefent, wel degelijk schuilt in die door henzelf zo heftig, zij het vaker per decreet of per implicatie dan in een regelrecht betoog ontkende universaliteit.

Terug naar Engelfriets recensie: samenvattend vind ik die daarom een schoolvoorbeeld van contextualisering omdat hij de kans op verrijking van ons historisch inzicht die erin ligt opgesloten even deskundig als inventief uitbuit zonder het werkingsbereik ervan te overschatten: wel degelijk als 'mensenwerk' opgevat, wordt de moderne natuurwetenschap hier tegelijk in haar universele waarde gelaten.

Heel anders is het wat dat betreft met mijn andere tekstje gesteld. Wat daar gecontextualiseerd wordt? Het heeft me destijds enige moeite en herhaald lezen gekost vóór ik door het stuitend onheldere en opgeschroefde proza heen meende te ontwaren waar het de auteur om ging: om een historisering namelijk van het idee van objectiviteit. De moderne claim van objectiviteit zoals die onder meer voor de moderne natuurwetenschap door haar beoefenaren pleegt te worden opgeëist en die niets anders is dan de legitimatie van een machtsstreven, in de zin dat wie macht uitoefent daar ter versteviging graag voor algemeen geldend uitgegeven rechtvaardigingen voor mag aanvoeren, die moderne claim behoeft dringend deconstructie. In het onderhavige geval wordt die deconstructie uitgevoerd door te laten zien dat dat begrip objectiviteit niet

uit de hemel is komen vallen zoals klaarblijkelijk tot op heden door ieder ander dan de auteur zelf voetstoots werd aangenomen, maar al in de onmiddellijke context van zijn historisch ontstaan, bij Francis Bacon in zijn contact met enerzijds kooplui en hun vermogen om van zichzelf afstand te nemen, anderzijds het hof van zijn meester James I, dat karakter van legitimatie duidelijk te zien geeft voor wie er, gelijk het een postmodern auteur voegt, oog voor heeft. Zoiets, ongeveer, want eerlijk gezegd lijd ik aan het vooroordeel dat wie zijn gedachten niet tracht zo eenvoudig en klaar mogelijk onder woorden te brengen vrijwel zeker achter jargon verhuult niets te melden te hebben dat de moeite van het kennis nemen waard is: geen erger wetenschappelijke kwaal dan pseudo-esoterisch gedoe, of het moest *modieus* pseudo-esoterisch gedoe zijn zoals hier, waarmee ik – dit ter voorkoming van mogelijk misverstand – niet wil pleiten voor moedwillige versimpeling maar alleen voor maximale helderheid. En ik zal dus niet doen alsof ik ons tweede tekstje voorbij zeg de derde alinea ooit nog met de eigenlijk vereiste welwillendheid-bij-voorbaat tegemoet ben getreden, zoals u uit mijn minder dan neutraal uitgevallen poging tot bepaling van de strekking ervan al is opgevallen.

Goed, dat was dus wat hier volgens mij gecontextualiseerd wordt; hoe gaat dat nu in zijn werk? Drie dingen zijn me in het bijzonder opgevallen. Daar is ten eerste de omstandigheid dat de tekst hier geheel en al in context oplost; dat de contextualisering zich afspeelt rondom een als zodanig nauwelijks meer benoemde laat staan in zijn eigenheid bekeken tekst. Onuitgesproken op de achtergrond aanwezig in deze door mij naamloos gelaten onderzoeksaanvraag is de opvatting van de natuurwetenschap en haar objectiviteitsideaal als een *ideologie*, aan de nadere ontmaskering waarvan hier een verhoopte bijdrage wordt geleverd. Tevens zeer opvallend is de potdichtheid van het betoog. Geen spat nieuwsgierigheid spreekt uit deze aanvraag; geen spat persoonlijke getroffenheid trouwens ook; alleen maar een onpersoonlijk soort arrogantie van een auteur die het allemaal allang weet. En tenslotte valt op hoeveel hier verzwegen wordt: de onderliggende opvatting van het zuiver ideologisch karakter van de natuurwetenschap wordt niet vermeld noch toegelicht noch met argumenten gestaafd maar alleen suggestief geïmpliceerd. De dááaraan weer stilzwijgend ten grondslag liggende gedachte is ook weer zonder veel moeite te herkennen: er *is* niet anders dan ideologie, elke bewering is even willekeurig als elke andere, het enige dat in de wetenschap nog te doen overblijft is deze (kennelijk als enige *niet* willekeurige) waarheid aan weer een ander voorbeeld nader te illustreren.

Het is precies de alle overige waarheid en waarheidsstreven relativiserende postmoderniteit van deze aanvraag; het is deze versluiting van de eigen bedoelingen in een tekst die tot uitsluitend doel heeft het ontmaskeren van andermans onderstelde versluitingen, die het me onmogelijk maakte mijn vraag ‘wat gebeurt er nu eigenlijk in deze onderzoeksaanvraag?’ even feitelijk te beantwoorden als bij Engelfriet, die zich niet aan het argumentatieve denken tracht te onttrekken. En daarmee is mijn waarde-oordeel over dit stukje contextualisering al haast gegeven: erg veel bonter dan zo kan een cultuurhistoricus het denk ik niet maken. De potdichtheid, de alwetendheid, de verzwijging van het eigenlijke oogmerk, het ontzettende taalgebruik, dat alles komt bovenop wat ik als de oerzonde van deze aanvraag beschouw, die ik nu verder los van zijn overige slechte eigenschappen nader wil bekijken. Die oerzonde, u vermoedt het hopelijk al, is de reductie van de natuurwetenschap tot niets dan ideologie. De culturele gesitueerdheid van de natuurwetenschap wordt hier als haar enig attribuut opgevat, ja ingezet ter ondergraving van datgene wat die gesitueerdheid door met name haar eigen beoefenaren maar door die niet alleen wordt geacht te transcenderen: haar universele in de zin van boven de eigen sociaal-culturele herkomst uitgaande, ook voor u en mij en ons allemaal onontkoombare geldigheid. ‘Over de natuur valt niets universeel geldigs te zeggen, want wat wij

'natuur' plegen te noemen is niets dan conventie, niets dan constructie, niets dan legitimatie van de uitkomst van slechts in een machtsstrijd te beslechten onderhandelingen over wat voortaan als 'natuurlijk' feit door het leven mag gaan', dat is zo ongeveer het credo van de intellectuele beweging die de sociaal-constructivistische pleegt te worden genoemd.

En daarmee zijn we dan beland bij het chapter uit Hagendijks proefschrift dat door Ernst Homburg tot uw stichting is uitgekozen. Als ik nu bereid was Hagendijks indeling in radicaal en gematigd constructivisme over te nemen, zou ik ertoe neigen Engelfriets boekbespreking in de gematigde, en onze naamloze Bacongeleerde in de radicale variant in te delen. Echter, ik beschouw die tweedeling als ernaast, als een de hele discussie potentiëel lamleggende bron van nodeloze verwarring, omdat naar mijn mening daardoor een absoluut cruciaal onderscheid onder het tapijt wordt geveegd. Immers, dat begrip 'constructivisme' verliest iedere zinvolle betekenis wanneer er niet aan ten grondslag wordt gelegd die centrale opvatting die ik daarnet noemde, die van de natuur als constructie. Niet, uitdrukkelijk, die van de *natuurwetenschap* als constructie, of als mensenwerk of als contextueel gesitueerd cultuurproduct of hoe je het maar wilt noemen; natuurlijk is de natuurwetenschap dat. Echter ze is dat niet alleen, tevens transcendeert ze die gesitueerdheid, en dat ze dat kan, dat dankt ze aan de omstandigheid dat de natuur *niet* een constructie is maar een objectief bestaan kent van waar uit, dankzij essentiële, 17^e eeuwse verworvenheden van de moderne natuurwetenschap als de mathematische aanpak en vooral ook de experimentele toetsing, de natuur dat mensenwerk van ons voortdurend kan corrigeren, op het rechte pad houden of er, al kan het soms lang duren, weer op terugbrengen. Ik heb het hier over datgene wat, anno 1601, voor Johannes Kepler de doorslag heeft gegeven om een waargenomen afwijking van slechts acht boogminuten tussen zijn theoretisch voorspelde en de feitelijk waargenomen positie van de planeet Mars tot aanleiding te nemen voor een radicaal nieuwe aanpak waar uiteindelijk zijn drie wetten uit zijn voortgekomen. Ik heb het, voorbeeld van hetzelfde op triviale niveau, over dat wat in onze eeuw Gandhi, verafschuwer van de slechts door belangen gedreven Westerse geneeskunde en bewonderaar van de traditionele Ayurveda geneeskunde, ertoe bracht zijn eigen ontstoken blinde darm toch maar liever in een Westers georiënteerd ziekenhuis operatief te laten verwijderen.

De opvatting van de natuur als constructie: daar hebben we het constitutief reductionistische element te pakken dat in de constructivistische visie ligt opgesloten, en dat Hagendijk opvoert of wegmoffelt naar het hem uitkomt, en dat ik verwerp, en waarbij ik ook geen radicale of gematigde variant vermag te onderkennen: de hele opvatting, ze mag methodologisch of ontologisch of hoe dan ook zijn bedoeld, is radicaal in de zin van op de verkeerde manier extreem. Ze is bovendien extreem onhoudbaar in zoverre ze, in welke gedaante dan ook, precies dat wegreduceert wat sedert de periode Galilei⇒Newton de moderne natuurwetenschap onderscheidt van zo ongeveer elke andere vorm van menselijk kennen en haar zo uniek maakt en zo intrinsiek bewonderenswaardig als zo ongeveer grootste blijk van wat menselijke vermogens vermogen. Misschien vindt u dat ik nu verval in datzelfde òf/òf denken dat ik eerder afwees ten gunste van het zoveel vruchtbaarder èn/èn denken. Maar ik ben geen alverzoener, er zijn soms, soms, keuzen die niet uit de weg gegaan of onder het tapijt geveegd behoren te worden, en de opvatting van de natuur, let wel de natuur, niet de natuurwetenschap, als constructie is er zo een. Voor mij is dat één verwerpelijke monstruositeit; voor mij is er dus alleen extreem constructivisme, waarvan onze anonieme Baconfiguur wel

een voorbeeld is en Engelfriet geen. Wèl vallen deze beide auteurs zinvol te zien als twee polen in een *ander*, hiervan uitdrukkelijk te onderscheiden spectrum, dat van de contextuele behandeling van cultuurhistorische gegevens. In dat spectrum vertegenwoordigt Engelfriet de ene pool, waar de contextualisering wordt toegepast onder zorgvuldig in zijn volle waarde laten van de tekst, en de anonyms de andere pool van een contextualisering waar de tekst zelf volledig achter verdwijnt en dus helemaal niet meer bestudeerd hoeft te worden.

Binnen dat brede spectrum zijn er ongetwijfeld allerlei meer naar het midden tenderende posities, waarbij het haar gesitueerdheid transcenderende aspect van de tekst niet zozeer programmatisch wordt weggereduceerd alswel doodeenvoudig weggelaten of althans sterk ingeperkt. Maar wat daar aan de hand is, dat is eerder gemakzucht of overmatige geïmponeerdheid door de oneindige complexiteit der dingen; bovendien zijn er vele door mij in hun werk zeer gerespecteerde en hooggeschatte contextualiseerders in wier gedachtengoed allerlei inconsequente flarden constructivisme vallen aan te treffen die daar helemaal niet thuishoren, ja waarvan de aanwezigheid volgens mij op één groot misverstand berust. Want dat vind ik nog het ernstigste aan die zo wisselend gedefinieerde tweedeling van Hagendijk: die dreigt allerlei reductionistische onzin in onkritisch geaccepteerde koppelverkoop uit te venten aan mensen die eigenlijk beter weten.

Met het onmiddellijk voorgaande heb ik twee onderscheiden kwesties aan de orde gesteld, die ik nu nog beknopt nader wil bekijken alvorens tot een, de hele zaak weer op algemeen niveau tillende peroratie over te gaan. De ene kwestie, dan, is de aantrekkelijkheid voor tal van cultuurhistorici van een reductionistische aanpak, niet zozeer op ideologische gronden maar uit gemakzucht of wanhoop, waarvoor ik als alternatief een doelbewust ondernomen *analytische* aanpak wil aanprijzen. En de andere kwestie is de meer of minder fatale uitwerking van flarden onverteerd, in koppelverkoop mee naar binnen geslikt constructivisme bij al te veel op zichzelf vaak heel bekwame contextualiseerders, plus een door mij uit te schrijven receptje tegen de resulterende indigestie.

Ik begin met deze laatste kwestie. Wat ik hier poneer, dat is dat over de tot voor kort stellig aanwezige kloof, in de wetenschapsgeschiedschrijving, tussen tekst en context, de constructivistische brug helemaal niet gelegd behoefde te worden omdat er al een veel bredere brug kant en klaar gereed *lag*. Die brug was en is die van de niet-reductionistisch beoefende contextualisering als (op haar beurt) onderdeel van een nog breder proces, dat van een alsmear voortgaande historisering, die een continu proces vormt in weerwil van de indruk die velen, waaronder onze anonieme Baconbestudeerder, graag mogen wekken dat historisering bij henzelf begint en alle voorgaande generaties slechts uit meelijwekkend naïeve, het verleden presentistisch vertekende positivisten bestonden. Daarmee heb ik al één schijnbare aantrekkelijkheid aangegeven van het betreden van de ideologisch versmalde, constructivistische in plaats van de brede contextualiseringsbrug: hoeveel fijner en vaak lucratiever en voor publiciteit vatbaarder is het niet jezelf als het nieuwste van het nieuwste te kunnen presenteren, in plaats van als schakel in een keten? Onvoorstelbaar hoge wrijvingsverliezen in het intellectuele leven treden op door die premie die helaas in de praktijk blijkt te staan op dogmatische schoolvorming, waar ons eigen Huizinga-Instituut zo'n verfrissende uitzondering op vormt.

Een ander motief ligt in de kans hier geboden aan hen die de natuurwetenschap inhoudelijk niet kennen of de weg naar die kennis te lang en te moeilijk vinden, om de wijde bocht in één koene stap af te snijden en zich met een alwetend gezicht te kunnen uitlaten over iets waar ze geen barst van afweten en geen spat

affiniteit mee bezitten. Ook van die wegafsnijding ben ik geneigd onze Bacon-anonymus (een mij persoonlijk onbekend, Amerikaans geleerde trouwens) als een voorbeeld te beschouwen. En hij is de enige niet; een helaas toenemend aantal zich noemende wetenschapshistorici valt op te merken die van de natuurwetenschap niet of nauwelijks notie hebben en dat van zichzelf ook helemaal niet hoeven te hebben.

Weer een ander, door mij aanzienlijk hoger aangeslagen motief vindt zijn oorsprong in de verkrampte houding van het merendeel der beoefenaren van de natuurwetenschappen, die als ze al over deze dingen nadenken dat met weinige uitzonderingen alleen blijken te kunnen doen in de al evenzeer eendimensionale modus van het transcendente karakter van de natuurwetenschap: in hun kijk op de zaken draagt elk zelfs maar wijzen naar haar sociaalculturele gesitueerdheid eigenlijk al per definitie het karakter van reductionistische ontmaskering van precies datgene waaraan zij niet minder dan hun hele leven hebben gewijd. Naar mijn mening zou het onze taak zijn, in het aangezicht van die daarmee ook wel weer begrijpelijke verkramptheid, de mérites van een contextuele aanpak met de grootst mogelijke nuance en tact in de bèta-hoek aan te prijzen, en niet in de valkuil te trappen van tegenover de ene ideologische vertekening een andere, al even eenzijdige te stellen. Kortom, ik begrijp wel hoe het komt dat menig zelf uit de bèta-wereld afkomstig wetenschapshistoricus uit pure ergernis over die verkrampte houding ertoe komt onkritisch een daaraan polair tegengestelde aanpak te omhelzen, alleen, ik vind het niet erg verstandig, en ik vind het vooral onnodig. De contextuele aanpak heeft helemaal geen ideologische rechtvaardiging van node, geen andere althans dan besloten ligt in het pure feit dat wij cultuurhistorici *zijn*, hetgeen *ipso facto* met zich meebrengt of althans behoort te brengen een drang tot voortgaande historisering waartoe de contextuele aanpak naast en liefst in samenhang met de op de tekst gerichte heel veel kan bijdragen. Nog weer anders gezegd: voor een antwoord op de vraag hoe een contextgerichte aanpak tot stand te brengen, zijn we niet aangewezen op aanpalende disciplines als de wetenschapsfilosofie of -sociologie om van daar uit een kant en klaar begrippen-apparaat over te nemen en op de geschiedenis los te laten, zoals onze anoniem gelaten Baconfiguur dat zo onmiskenbaar doet, daarmee in een nog ernstiger, want dogmatisch versterkt presentisme vervallend dan dat van zijn onderstelde tegenstrevers.

Opnieuw ter voorkoming van misverstand: er is niets tegen en veel vóór te zeggen om bij aanpalende disciplines te rade te gaan, bijvoorbeeld omdat daar nogal eens scherper analytisch wordt nagedacht dan historici nogal eens gewend zijn te doen. Wij laten ons wel erg gemakkelijk door de schijnbaar chaotische rijkdom van het leven ertoe verleiden onze beschrijving ervan zowat even chaotisch te houden. Mijn punt is echter dat die rijkdom van het leven te lijf dient te worden gegaan, niet met behulp van de vaak zo monolithische begripssystemen die meer generaliserende disciplines zo vaak in de aanbidding hebben, maar met behulp van heuristisch vruchtbare, *ad hoc* inzetbare concepten en analytische methoden zoals de historicus die primair zelf uit het verleden materiaal moet zien te destilleren maar waarvoor, bijvoorbeeld, een niet-reductionistisch beoefende, historische sociologie à la Weber of Ben-David nogal eens heel bruikbare aanzetten kan bieden, en die de rijkdom van het leven niet forceren maar in al haar rijkheid analytisch behandelbaar maken.

Daarmee ben ik in feite al op mijn andere kwestie uitgekomen, die van uit de wetenschapsociologie overgenomen flarden constructivisme in het werk van historische contextualiseerders die eigenlijk beter weten of in elk geval beter zouden kunnen en moeten weten. Ik geef enige voorbeelden, zowel van hoe dat gaat als van de vaak ongelukkige gevolgen.

Een eerste voorbeeld is gelegen in twee boeken van wie onder wetenschapshistorici wel de koning der constructivisten mag worden genoemd, Steven Shapin. In zijn met Simon Schaffer geschreven *Leviathan and the Air Pump* uit 1985 neemt hij het constructivistische standpunt zonder voorbehoud of omwegen voor zijn rekening. "It is ourselves and not reality that is responsible for what we know. Knowledge, as much as the state, is the product of human actions. Hobbes was right," luiden de slotzinnen van dat boek, in die kenmerkende, nodeloos dichotomiserende stijl van natuurwetenschap is òf dit òf dat maar kan kennelijk niet meerdere dingen tegelijk zijn. De contextuele aanpak wordt hier doelbewust dienstbaar gemaakt aan een ontmaskering van de opkomst van het experiment in de 17^e eeuw als historisch gesitueerd en van haar overwinning als de uitkomst, niet van intrinsieke verdiensten maar van een machtspolitieke inzet. Deze hele lading moet je er eerst geduldig afpellen, wil je de waardevolle elementen in het oog houden die het boek zonder twijfel bezit, in zijn verheldering van de legitimatie die een toen nog gloednieuwe vorm van wetenschapsbeoefening voor haar overleven dringend behoefde. In een recent boek, *The Scientific Revolution*, dat een overzicht pretendeert te bieden van de hele 17^e eeuwse natuurwetenschap en haar sociaalculturele inbedding, gaat Shapin wat kalmer te werk in de zin van die flarden nu inconsequent geworden constructivisme. Zo wordt de tekst van de intrinsiek natuurwetenschappelijke ontwikkeling hier wat meer in haar waarde gelaten temidden van een toch onmiskenbaar en erg eenzijdig overheersende context. Op één van de laatste bladzijden merkt Shapin dan plotseling op, en echt helemaal niets in het voorafgaande heeft de lezer daarop voorbereid, dat de moderne natuurwetenschap wis en waarachtig de meest betrouwbare vorm van kennis over de natuur is waar wij over beschikken. Die constatering roept echter bij de lezer welhaast onvermijdelijk een vraag op waar Shapin geen begin van antwoord op geeft noch heeft gegeven, namelijk, hoe die moderne natuurwetenschap dat karakter van unieke betrouwbaarheid dan wel verkregen heeft? Anders gezegd, datgene wat de Wetenschapsrevolutie van de 17^e eeuw tot zo'n uitzonderlijk veelbetekenende gebeurtenis in de geschiedenis van de mensheid heeft gemaakt, is onder Shapins handen eenvoudig verdampt, weggereduceerd, ideologisch uitgefilterd. De smalle, constructivistische brug over de tekst/context-kloof heen blijkt te kort om de andere kant te kunnen bereiken: uitgelegd van tekst naar context is de constructivistische brug te kort gebleken om het contact met de tekst en haar eigenheid vast te kunnen houden.

Het is nu ook weer niet zo dat het sociaal-constructivisme de enige vorm vertegenwoordigt om op inherent gebrekkige, want ingebouwd reductionistische manier tot een contextuele aanpak te komen. In menig opzicht is het de hedendaagse opvolger van een ideologische stroming die in eerdere decennia die functie vervulde, het Marxisme, waarmee het tot in sommige personen toe een onmiskenbare continuïteit vertoont. Levendig staat mij bijvoorbeeld voor de geest hoe een ander promovendus van me, Marius Engelbrecht, een heroïsche strijd heeft geleverd met een enorme vracht Engelse literatuur, zogenaamd handelend over die interpretaties van waanzin in het 17^e eeuwse Engeland waar Marius een spannende denkverschuiving in hoopt te kunnen markeren, maar welke literatuur strijk en zet aan de inhoudelijke kant voorbij bleek te gaan ten gunste van de zoveelste tot klassenverhoudingen ingeperkte en als zodanig soms heel belangwekkende beschouwing: ook daar dreigde onder de vracht context de eigenlijke tekst helemaal verpletterd te raken. Waarbij ik eerlijk gezegd in één opzicht een zeker heimwee voel naar dat tijdens zijn hoogtij weinig door mij op prijs gesteld Marxisme, in die zin dat zijn betere aanhangers — ik noem Joseph Needham onder de wetenschapshistorici — althans een belangstelling voor grote maatschappelijke

processen en vergelijkingen daartussen aan de dag legden die bij het navelstaarderige sociaal-constructivisme, ondanks dat epitheton 'sociaal', zo volledig lijkt te zijn opgegaan in de rook van het locale en het tot één historisch moment beperkte.

Om kort te gaan, de spits van wat er in mijn betoog polemisch was, lijkt niet zozeer tegen het Marxisme of zelfs het sociaal-constructivisme als zodanig te zijn gericht, alswel tegen de onderliggende kwaal van een drastisch reductionisme. Reductionisme echter, en nu ben ik aan mijn al aangekondigde peroratie begonnen, reductionisme is een tweesnijdend zwaard. Geen wetenschap is mogelijk zonder reduceren, dat wil zeggen, zonder doelbewust het terrein van onze aandacht in te perken. Op straffe van de noodwendig falende auteur te worden van *The Universe. A Case-Study* moeten we ons onderwerp, hoe wij de context ervan eventueel ook kiezen, isoleren van de rest van het heelal, het bovendien ontdoen van alles dat we op goede gronden voor bijkomstig eraan houden om überhaupt tot beschrijving en al helemaal tot analyse te kunnen komen, tot uitpreparering van het onzes inziens wezenlijke. Zo gaat het in de natuurwetenschap, zo gaat het in de sociale wetenschappen, zo gaat het in de geesteswetenschappen, en dit ingebouwd reductionisme van de wetenschappelijke benadering der verschijnselen vormt onze glorie; daarop berust ons hele vermogen om in onze wetenschappelijke uitspraken uit te stijgen boven de willekeur van het zomaar wat roepen.

Onder reductionisme in de negatieve zin, de andere scherpe kant van dat tweesnijdende zwaard dus, versta ik een wegsnijden, niet van het bijkomende maar van het wezenlijke of althans van het óók-wezenlijke. En daarmee ben ik terug bij mijn eerste hoofdstelling. Er zijn menselijke vermogens en voortbrengselen van die vermogens die een essentieel tweeledig karakter hebben. Voor de kunst geldt dat, voor de wetenschap, en nog wel voor enkele meer. Ze hebben, ik herhaal het nog maar eens, een historisch gesitueerde kant en ze hebben een die situering transcenderende, universele kant. Als wij cultuur in haar uitingsvormen bestuderen, dan doen we dat uiteindelijk terwille van die tweede kant; wat kan muziek mij schelen als ik er niet van genieten kan, literatuur als die niet mijn ervaringswereld door de verbeelding verrijkt in plaats van haar alleen herkenbaar weer te geven, of natuurwetenschap als ik niets zou onderkennen van haar grootse, in grote trekken gerechtvaardigde pretentie ons erover in te lichten hoe het met wezenlijke natuurverschijnselen daadwerkelijk is gesteld en ons daarmee tot een unieke mate van greep op onze natuurlijke omgeving in staat te stellen? Zeker, dit soort inderdaad hooggespannen claims geeft keer op keer aanleiding tot dan toch weer nog hoger en dan doorgaans *overspannen* aanspraken, bijvoorbeeld van de beoefenaar van de natuurwetenschap op een alleenrecht op wetenschappelijkheid of zelfs op rationeel denken en handelen überhaupt. Dergelijke, het eigenlijke terrein van de natuurwetenschap verre te buiten gaande claims ontmaskeren, daarin is een heel belangrijke cultuurtaak gelegen, en ik zeg dat niet alleen maar voor de gelegenheid, bij wijze van tot niets verplichtende concessie. Voor dat part overlapt mijn streven inderdaad met de ontmaskeringswoede waar onze Bacon-anonymus zich remloos aan overgaf. Maar voor al het overige vind ik die zogenaamde ontmaskering veel en veel te duur betaald, ten koste als ze gaat, namelijk, van precies datgene wat de natuurwetenschap tot natuurwetenschap, de kunst tot kunst en ons mensen het meest uitgesproken tot mensen maakt.